

Fortidskult, status og identitet

Sorø Kloster som kollektivt erindringssted i senmiddelalderen og renæssancen

Af Birgitte Bøggild Johannsen

1. Indledning

»Det sømmer sig, eller det er snarere vores pligt, at de, hvis fremragende fortjenester og store bedrifter har gjort dem u dødelige, også bliver husket her på Jorden«.¹

Disse fyndige ord om erindringens nødvendighed, ja, nærmest moralske forpligtelse for de efterlevende, lyder som en indgangsfanfare til Sorø Klosters Gravkatalog. Originalen til dette vigtige kildeskrift om klostrets historie, nedskrevet o. 1524 under opsyn af institutionens sidste katolske abbed, Henrik Christensen Tornekrands (†1538), gik ganske vist op i luer ved Sorø Akademis brand i 1813. Men selve teksten overlevede gennem forskellige afskrifter,² og det er denne, der skal omtales mere udførligt i det følgende sammen et andet litterært produkt fra klostrets lærde stab: læsemester, senere abbed eller forstander Morten Pedersens (1537-95), *Biscop Absalons og Her Esbern Snaris' Herrekomst og Adelige Stamme* (1589).

De to tekster skal samtidig betragtes i en bredere kontekst. Begge er værdifulde vidnesbyrd om Sorø Klosters fremtrædende status som lærdomscenter i 1500-tallet, en status, der allerede var etableret i højmiddelalderen, og som skulle videreføres efter Reformationen, ikke mindst i forbindelse med oprettelsen af Sorø lærde Skole 1586, det senere Sorø Akademi. I en overordnet forståelsesramme afspejler de to skrifter den intense optagethed af historiske

studier, som udfoldede sig ved klostret. Det gav sig ikke kun skriftlige udtryk, men spejlede sig også i den markante interesse for antikvarisk virksomhed, herunder for studiet af heraldik og genealogi samt for monumentbevaring, manifesteret bl.a. ved omsorgen for etablering af retrospektive gravminder over for længst afdøde individer.³ På den baggrund fortjener Sorø Kloster derfor at blive fremhævet som et af de betydeligste hjemlige pionércentre for den tidlige antikvariske forskning, måske endda det allervigtigste – et veritabelt mindetempel eller »erindringssted« for dyrkelsen af fortiden, såvel den lokale som den nationale. Det er netop dette aspekt, der vil blive belyst nærmere i det følgende.

2. Erindringsoprustning og fortidskult som »legitimationsgeneratorer«

I de senere årtier har begrebet »erindringssted« gået sin sejrsgang inden for kulturvidenskabernes, inspireret af den franske historiker, Pierre Nora og hans værk fra 1984-1992, *Les lieux de mémoire*.⁴ Betegnelsen kan helt konkret anvendes som reference til bestemte lokaliteter eller monumenter, men benyttes også i mere overført forstand om begivenheder, personer, institutioner eller aktiviteter, hvis betydning løbende er blevet genforhandlet eller nyfortolket, ikke mindst i diskurser om national eller kollektiv identi-

tet, værdier og symboler. Her skal begrebet bruges i begge betydninger. I Sorø udgjorde klostret, kirken og de forskellige mindesmærker selve de fysiske rammer eller fikspunkter for den historiske erindring om institutionen og cisterciensersamfundets oprindelse og status. I særlig fokus var traditionsdannelsen omkring stifteren, ærkebiskop Absalon og Hvideslægten, der i flere generationer opretholdt munkesamfundet som et særligt »huskloster« og mindetempel.⁵ En tilsvarende betydning havde Sorø op gennem middelalderen haft for andre medlemmer af den lokale sjællandske adel, der både med godsdonationer og andre gaver konsoliderede institutionens økonomi. Og sidst, men ikke mindst kunne klostret hævde sin fremtrædende position i en national sammenhæng, både som udvalgt mausoleum for kongefamilien gennem fire generationer, fra Christoffer II (†1332) til Margrete (†1412)⁶ og som forskningscenter for studiet af landets historie, placeret i et krydsfelt mellem traditionsbevaring og erindringskonstruktion.⁷

Erindringsproduktionen i Sorø var navnlig rettet mod denne kreds af for længst afdøde. Materielt udmøntedes den sig som nævnt bl.a. i udførelse af indskrifter, malerier og forskellige liturgiske genstande, i bevaringen af mindereliquier og – især – i omsorgen for ældre grave og gravmonumenter. Alt i alt medvirkede disse aktiviteter til at stifte identitet og status, både for den involverede personkreds og for institutionen selv. For nylig har den tyske historiker, Olaf B. Rader, fremhævet, hvordan navnlig grave, gravmonumenter og begravelsesritualer havde en særlig funktion som erindringssteder, som redskaber for traditionsdannelse eller for erindrings- og identitetsstiftelse ud over deres konkrete tilblivelsestid og -rum.⁸ Således har begravelseskulturen gennem

tiden haft en helt central funktion som instrument for magtkonsolidering – eller udtrykt med hans særlige vending – som »legitimationsgenerator«. De konkrete minder har netop udgjort byggestenen for den symbolske konstruktion af fortiden og samtidig været meningsdannende indlæg i løbende bestræbelser på at etablere (eller retablere) magt og kollektiv identitet. Karakteristisk nok har symbiosen mellem gravkult og magtmobilisering ofte ytret sig i politiske brydningstider, hvor de døde fysisk inkarnerede den fordums magtstatus, man gerne vil knytte sig til, ligesom man ved en aktivering af grav – eller dødekulten for udvalgte individer bevidst søgte at styrke en forandret politisk, social eller religiøs orden. Fænomenet er ikke snævert bundet til bestemte tidsepoker eller kulturer, som Rader belyser det med eksempler fra oldtiden og helt frem til nutiden, bl.a. med referencer til Mussolini og Hitlers strategiske fortidsdyrkelse i 1930' og 1940'ernes Italien og Tyskland. Om gravenes magiske eller næsten karismatiske betydning som grundlag for magt- og erindringsdiskurser bliver vi for øvrigt stadig mindet, senest f.eks. i forbindelse med mindeaktiviteterne omkring graven i Sidi Bouzid for Moammed Bouazizi, den navnkundige tunesiske »anstifter« af det arabiske forår. Eller tilsvarende – men med omvendt fortegn – i tilknytning til den bevidste neutralisering eller glemselsstrategi, der iværksattes i forbindelse med Osama bin Laden og Muammar Gaddafis begravelser på ukendte lokaliteter i Det Indiske Ocean eller i Den Libyske Ørken.

Overfører vi Raders tanker om grav- eller fortidskultens betydning i forbindelse med større samfundsmæssige og religiøse omvæltninger til Sorø, er det værd at bemærke, hvordan fortidskult og erindringsoprustning i høj grad har spillet en rolle i klostrets selvscenearbejd og statusmobilisering. Det

gjaldt til dels i senmiddelalderen, da institutionens økonomiske og politiske status var for nedadgående. Som fremhævet af Poul Nørlund i *Sorø. Klostret. Skolen. Akademiet gennem Tiderne* (1924) var den sidste periode i klostrets middelalderlige godshistorie en veritabel »Afslappelsens Tid«, ligesom han om abbed Henrik Tornekbrands nævner det som et karakteristisk træk, at denne i så høj grad dvælede ved fortidens stolte minder: »Han havde Grund til at rette Blikket bagud, og han måtte have følt Ængstelse ved at se den anden Vej«. ⁹

Fænomenet knytter sig dog i ikke mindre grad til Reformationstiden, da en fornyet mobilisering af Absalonkulten som visuelt og rituelt udtryk for magtkontinuiteten fra den gamle til den ny kirkeorden bliver et vigtigt moment. På samme måde får oprustningen omkring kirkens fordums ærværdige status som kongelig og adelig gravkirke et fornyet udtryk i 1500-tallets anden halvdel, da man lod udføre nye gravminder for Valdemar Atterdag og kong Oluf og samtidig udgav Morten Pedersens indskriftværk. I en tid, da talrige middelalderlige gravminder, ikke mindst for gejstlige, forsvandt i kølvandet på det religiøse systemskiftes omfattende nedrivning af kirker, klostre og kapeller, kom netop Sorøklostret – parallelt med bl.a. benediktinerklostret i Ringsted og domkirkerne i Roskilde, Odense og Ribe – til at udgøre centre for den intensiverede erindringsaktivitet omkring for længst afdøde individer. ¹⁰ Og det kan for øvrigt være værd at overveje, om ikke netop ødelæggelsen af de mange monumenter medvirkede til at stimulere den antikvariske forskning – i en protestantisk kulturkreds i det mindste. Dette synspunkt argumenterer bl.a. den engelske historiker Phillip Lindley for i værket *Tomb Destruction and Scholarship. Medieval Monuments in Early Modern England* (2007).

3. Henrik Tornekbrands, Sorøtavlen og Gravkataloget

For generationer af arkæologer har Sorø Klosters Gravkatalog (fig. 1) udgjort en værdifuld 'facitliste', når fund af middelalderlige grave i kirkegulvet skulle knyttes til konkrete historiske individer. ¹¹ Som

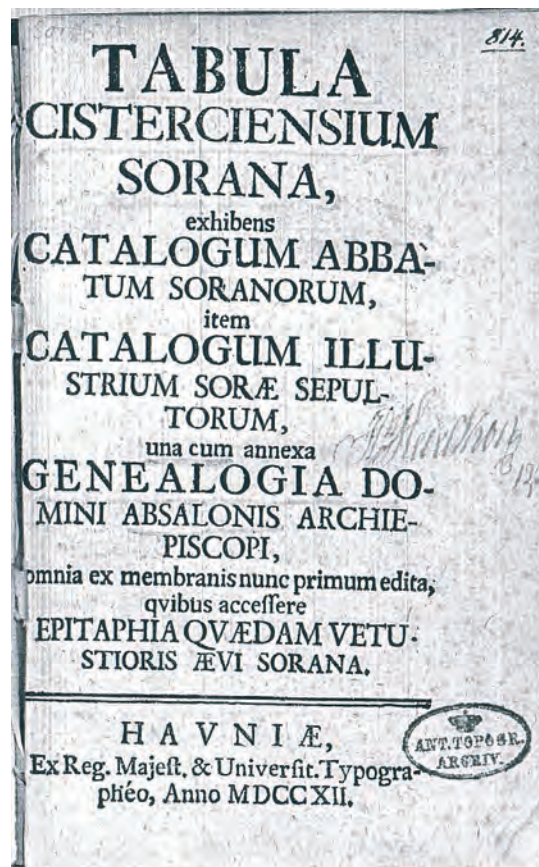

Fig. 1. Sorø Klosters Gravkatalog, her gengivet efter Joachim Wielands udgave (1712).

Fig. 2. Ringstedtavlen, dateret til slutningen af 1400-tallet. Skt. Bendts Kirke, Ringsted.

fysisk objekt var kataloget nedskrevet på nogle pergamentsark, der var klæbet på en træplade, den såkaldte *Sorøtavle*, der tidligere fandtes ophængt i kirken, syd for højalteret.¹² Typologisk svarede *Sorøtavlen* dermed til den endnu bevarede og lidt ældre (slutningen af 1400-tallet) *Ringstedtavle* (fig. 2), en fortegnelse på pergament, fæstnet til bagklædningen af et træskab i Skt. Bendts Kirke, Ringsted, over begravelse

medlemmer af Valdemarernes dynasti.¹³ På *Sorøtavlen* var i tre kolonner – ud over Gravkataloget (nr. 2) – anført en liste over klostrets abbeder (fra Absalon til Oluf Laurentsen Karsemose, tiltrådt 1556 (nr. 1)) og en redegørelse for Absalons genealogi (nr. 3), afsluttende med to gravskrifter for sidstnævnte.¹⁴

I modsætning til eksemplet fra Ringsted, der udelukkende opregner begravede medlemmer af kongefamilien inden for tidsrummet 1130 (Knud Lavard) til 1341 (Margrete, Erik Menveds søster), har Gravkataloget i Sorø status af en kompilering fra flere forskellige kilder, hvilket der heller ikke lægges skjul på. Som anført sidst i kataloget var teksten netop nedskrevet på grundlag af gamle bøger omkring 1524 (»circa Annum Domini Millesimum quingentesimum vicesimum qvartum«) under Frederik I's regering, Lage Urnes embedstid som biskop i Roskilde og Henrik Tornekrannds virke som abbed. Skriftets heterogene karakter understreges direkte i afslutningen, der pointerer, hvordan »ingen af dem, der er skrevet her, er døde efter det Herrens år 1300 eller deromkring«. ¹⁵ I virkeligheden rakte fortegnelsen, der omfattede både kongelige og adelige navne, over begravede helt fra Hvideslægtens stamfar, Skjalm Hvide (†. 1113), overført fra Fjenneslev til Sorø, frem til midten af 1400-tallet (Anna, Christoffer af Bayerns søster, †1446). Samtidig talte listen klostres velgørere og beskyttere, hvoraf nogle som anført lå begravet her, andre andetsteds. Således fremhævedes både Christian I (†1481) og Hans (†1513), ligesom man heller ikke forsømte at henvise til dronning Margrete, en af Sorøklostrets store donatorer, hvis jordiske rester dog af Roskildebispen (Peder Jensen Lodehat) på voldsom vis var overført (»violenter translata«) fra graven i Sorø til Roskilde Domkirke i slutningen af 1412 eller begyndelsen af 1413.¹⁶ Denne for klostret

så traumatiske begivenhed nævnes allerede hen ved et halvhundred år tidligere i *Rimkrøniken*, der ligeledes var et værk fra klostrets scriptorium.¹⁷ I en vis forstand tjente kataloget således til oplysning for antikvarisk interesserede, f.eks. når de nøjagtige lokaliteter for de enkelte grave anførtes, ligesom man i enkelte tilfælde endog præciseredes gravmælernes form og materiale. Dette gjaldt for monumenterne for Christoffer II (et ophøjet gravmæle (*tumulus*) af kobber), Valdemar Atterdag (en sarkofag (*sepulchrum*) af alabast) eller Oluf (en gravsten (*lapis*)).¹⁸ Alligevel var den vigtigste funktion en anden. Kataloget var i første række et supplerende bidrag til de eksisterende døde- og gavebøger, der tjente som udgangspunkt i forbindelse med varetagelsen af de regelmæssige liturgiske mindehandlinger (*memoria*) for de afdøde velgørere.¹⁹ Dette overordnede formål betones da også udtrykkeligt i tekstens slutning. Her beklages det netop, hvordan det lille pergamentsark slet ikke kunne rumme navnene på alle de mange fortjenstfulde støtter af klostret. Til gengæld måtte man stole på, at alle var optegnet i Livets Bog og tilsvarende ville blive husket i klostrets bønner som eksempler på sand fromhed og dermed som værdige til den evige erindring, både i Himlen og på Jorden.²⁰

Den visuelt forankrede, personfokuserede erindring fandt som bekendt også andre udtryksformer under Henrik Tornekrands' embedstid (1508-38). Som beskrevet ovenfor var det hans fortjeneste at iværksætte forskellige større byggearbejder og fornyelser af kirkens udsmykning (se Thomas Bertelsens artikel i indeværende bind). Den omfattende heraldiske frise og navneopremsning, der forløb som et sammenhængende bånd hele højkirken rundt fra korets østvæg til midtskibets vestende, har ligesom Gravkataloget fungeret som fikspunkt og reference – både

her og hisset – mht. de omtalte mænd og kvinder.²¹ En opmaling af den højmiddelalderlige frise i 1515 udgjorde da også et væsentligt led i abbedens målrettede fortidsmobilisering, og han forsømte heller ikke at tilføje sine egne fædre og mødre våbenskjolde sammen med de tilsvarende for den regerende ærkebisp, Erik Valkendorf og Roskildebispen, Lage Urne. Samtidig blev alle skjoldeformer regulariseret og epigrafikken moderniseret, således at typerne – bortset fra enkelte undtagelser (Valdemar Atterdags våben) – nu konsekvent ændredes fra romanske majuskler og sengotiske minuskler til renæssancemajuskler eller tidlighumanistiske kapitæler²² med en – sikkert bevidst – historicerende tilpasning til de ældste skriftformer.

Betragtet under ét befinder Henrik Tornekrands' aktiviteter sig som nævnt i en gråzone mellem traditionsbevaring og det mere kreative, identitetsstiftende erindringsarbejde.²³ Den friere, på én gang både fortidsregistrerende og fremadskuende tilgang til de historiske mindesmærker er for nylig rammende blevet betegnet som »kreativ anakronisme«. ²⁴ Som betonet konstrueredes fortiden eller anakronismen netop ved mere eller mindre frit at kombinere ældre oplysninger og materielle levn i nye monumenter, der dog havde et vist fortidigt præg. Samtidig kunne disse som fysisk og visuelt nærværende fungere som vægtige argumenter i en løbende diskurs om status og identitet. Kort sagt havde de nyskabte fortidslevn med Woods ord en effektiv 'placebo virkning' eller »a spurious substitutional authority«. ²⁵ Eller udtrykt på en anden måde – de var lige så effektive erindringsdannere som de »ægte« fortidsminder.

Ved siden af sin egen gravsten og nydeponeringen 1526 i lægmandsalteret af en blyæske med en righoldig relikvieskat²⁶ berigede Tornekrands gravminde-

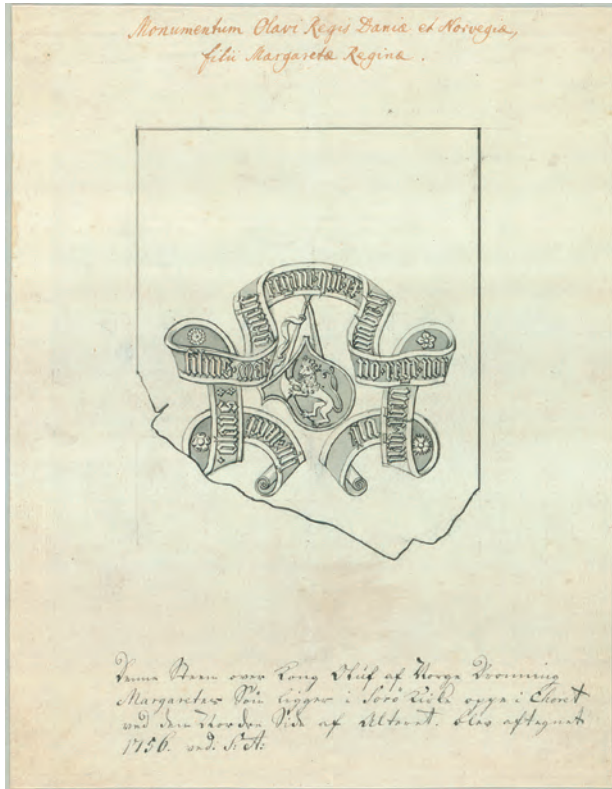

Fig. 3. Gravsten over Kong Oluf (+1387), o. 1525, formentlig udført på initiativ af Henrik Tornekvands. Sorø Klosterkirke. Gengivet efter Søren Abildgaards aftegning (1756). Nationalmuseet.

bestanden i Sorø med mindst to retrospektive monumenter, lagt over for længst afdøde individer: en gravsten for kong Oluf (+1387, fig. 3) og en tilsvarende for Absalon (+1201, fig. 4). Den førstnævnte, af gotlandsk sandsten, er i dag kun bevaret i fragmentarisk tilstand. Dog er det centrale figur- og indskriftfelt intakt. Her ses et ophængt skjoldemærke for Norge, indrammet af et tekstbånd med persondata i gotiske

Fig. 4. Gravsten over Absalon (+1201), dateret 1536, men sandsynligvis udført efter dette år. Sorø Klosterkirke. Foto: Nationalmuseet.

minuskler, dvs. navnene på den afdøde og hans forældre: »Hic iacet Olaus filius Margarete regine qve(m) ex Hacqvinno rege Norvegie genuit (Her hviler Oluf, dronning Margretes søn, som hun avlede med kong Hakon af Norge)«. ²⁷ Indskriften er omtrent identisk med Gravkatalogets tekst (»Qvem eadem Domina Margareta ex Domino Haqvino Rege Norvegiue genuit«), hvilket bestyrker den stilistiske datering (o. 1525) og formodningen om stenens ophav, Tornekbrands selv. Til gengæld repræsenterer den en påfaldende nedtoning af den unge konges status. Som bekendt skrev Oluf sig ved sin død 1387 som både Danmark, Norge og Sveriges konge. Forklaringen kunne måske være, at andre – ældre – mindesmærker havde leveret disse væsentlige oplysninger endnu ved 1500-tallets begyndelse. Men at situationen et halvt århundrede senere følte klart utilfredsstillende for den historiske interesserede, herom vidner affattelsen af nye og mere udførlige tekster på dette tidspunkt (jf. ndf.).

Med hensyn til Absalons gravminder er Gravkataloget dog tankevækkende tavst. Kun angives her, hvordan graven med hans lille legeme (»corpusculum«) var placeret foran trinnene til højalteret. ²⁸ Som bekendt lod abbed Henrik godt 10 år senere på graven lægge en ny, fornem sten i ungrenæssancestil, tilskrevet Morten Bussert og mærket med reformationsåret 1536 samt smykket med gengivelser af ærkebispens og hans to slægtinge, Århusbisperne Peder og Skjalm Vognsen (†1204 og 1215), alle indsat i en triumfbuelignende ramme. ²⁹ I forbindelse med stenens pålægning blev selve graven åbnet og undersøgt i overværelse af Christian III og Peder Palladius, som det allerede i 1500-tallets anden del blev beskrevet af historikerne Hans Svaning og Herman Chytræus. Det er dog Chr. Axel Jensens fortjeneste at have peget

på, at den konkrete handling først kan være sket året efter, i 1537, efter at Palladius var indsat som Sjællands superintendent. ³⁰ Fokuseringen på 1536 som den hjemlige reformations fødselsår var imidlertid af stor symbolsk værdi, og det skulle som bekendt blive dette, som siden blev knæsat som det officielle »erindringssted« eller mindeår for det lutherske systemskifte. ³¹ På samme måde udgjorde selve handlingen, da kongen ifølge Svaning og Chytræus satte Absalons ring på biskoppens finger, en vigtig successionsakt eller kontinuitetskonstruktion, der dels understregede forbindelsen mellem den gamle og den nye kirkeorden, dels fremhævede den kongelige magtprioritet over for kirken. Den kritiske eftertid har dog også noteret, hvordan troværdighedskæden hopper af, når det gælder fremhævelsen af de to diminutive biskopper, Peder og Skjalm Vognsen, der begge på stenen angives at være begravet i Sorø. Dette gjaldt objektivt set kun for Skjalm, mens broderen Peder Vognsens grav findes i Århus Domkirke. ³² Udgangspunktet i Sorø kan have været den statusgivende lokale tradition. Begge er således fremhævet, både i skjoldefrisen, Gravkataloget og i redegørelse for Absalons genealogi, men retfærdigvis dog uden, at Peder Vognsens begravelse direkte er anført. ³³ Selvom epigrafikken på Absalonstenen endnu viser den traditionelle gotiske minuskelskrift, er det i øvrigt værd at bemærke, hvordan stenens portalindramning repræsenterer et tidligt hjemligt eksempel på en antikiserende renaissanceornamentik. Rammens retorik udsiger ikke kun, at man var med på noderne i Sorø. Det kunne også opfattes som en bevidst signatur for fortidighed eller statusgivende ælde, som var særdeles velanbragt både her, på Henrik Tornekbrands næsten samtidige gravsten eller en snes år tidligere, på kong Hans og dronning Christines gravsten i Odense

Domkirke (o. 1513) og på titelbladet af Jodocus Badius Ascensius' udgave af Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum* (1514).³⁴

Ud over Busserts sten, der også af Henrik Tornek-rands blev smykket med fire kandelabre som vigtige rekvisitter i forbindelse med de liturgiske mindehandlinger,³⁵ huskedes klostrets ærværdige grundlægger og stifter med yderligere fire gravskrifter, skrevet på nylatin i klassiske versemål. To af disse var anført på Sorøtavlen, det ene signeret »S. G.«, utvivlsomt for selveste Saxo Grammaticus (fig. 5).³⁶ Antagelig må sidstnævnte dog rubriceres som et lærd, men langt senere produkt, måske endda fra abbed Henriks egen hånd. Verset parafraserer og udbygger et højmiddelalderligt hyldstedigt, gengivet i Ældre Sjællandske Krønike, hvor Absalon sammenlignes med den mæg-

tige Samson og den vise Salomon. I Sorøtavlens vers er blandt rollemodellerne i bedste samklang med den gryende humanismes antikfascination yderligere tilføjet Achilles og Platon.³⁷ En tredje gravskrift var anbragt på eller ved hans ældre gravmæle, der var udført af træ, mens en fjerde, hvis placering er uvis, bar en signatur af Roskildebispens, Lage Urne (†1529), der bl.a. fra Roskilde og Ringsted var kendt som en habil latindigter.³⁸ Disse to gravskrifter var forsvundet på Jacob Langebeks tid,³⁹ men fandtes i Morten Pedersens indskriftværk fra 1589, der skal omtales nærmere i det følgende.⁴⁰ Til Absalonkulten i Sorø knyttes yderligere i løbet af 1500- og det tidlige 1600-tal et helt raritetskabinet af minderelikvier af mere eller mindre tvivlsom oprindelse og datering.⁴¹ Af genstandene, der siden kom til Kunstkammeret, knyttede en-

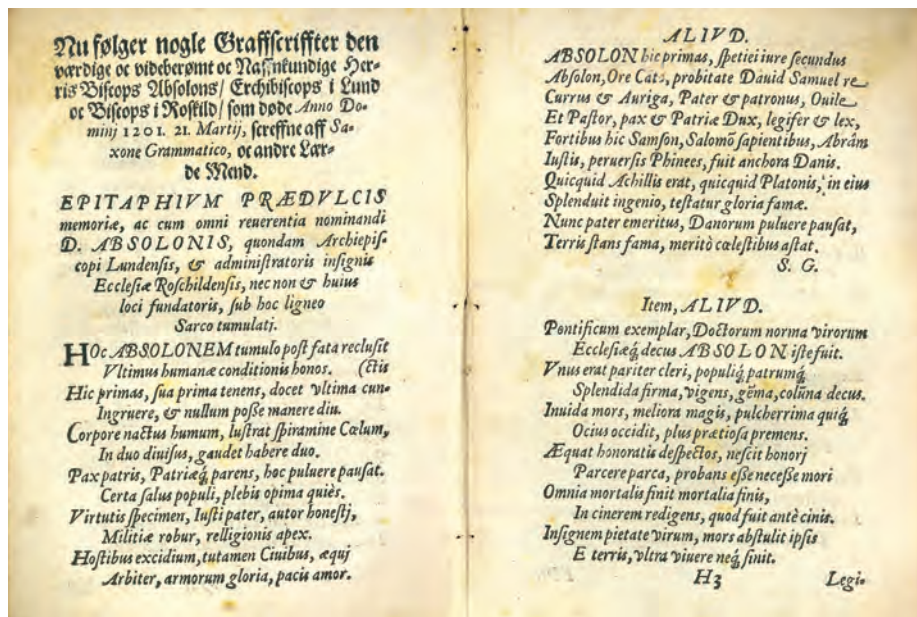

Fig. 5. Gravskrift for Absalon, signeret af »S. G.«, dvs. Saxo Grammaticus. Tidligere placeret på Sorøtavlen. Her gengivet efter Morten Pedersen (1589).

kelte sig netop til Henrik Tornekbrands og åbningen af Absalons grav. Det gælder for et drikkehorn med sølvforgylt mundstykke, »som Ercke Biskob Absolon i forrige Tiider have brugt«; hornet, der stammer fra 1400-tallet, er smykket med abbedens eget våbenskjold, ligesom en bispehue og et par liturgiske sko, stilistisk dateret o. 1500, fra samlingen af absaloniske sager kan hidrøre fra denne.⁴² Et særligt kraftfuldt personminde, der ligesom helgenrelikvier var nedlagt i et separat skrin, var ærkebispens kranium og to lårknogler, som kunne give indtryk af at være udtaget ved gravåbningen o. 1537 eller ved en tidligere lejlighed. Men som det blev fastslået ved en senere undersøgelse af begravelsen i 1827, hører også knoglerne hjemme på myrternes overdrev. Absalons skelet manglede ingen af de nævnte dele, der i øvrigt tilhørte tre forskellige individer.⁴³ Alligevel vidner også disse objekter om de materielle levns centrale betydning for cementeringen af erindringen om cistercienserklostrets grundlægger, der alene ud fra denne status endnu i klostertiden kunne påberåbe sig af en helgenlignende værdighed.⁴⁴

4. Morten Pedersen og den senere erindringsproduktion i Sorø

Trods Reformationens radikale nyordning er det velkendt, at de gamle herreklostre – og da navnlig cistercienserklostrene – fik »den lempeligste Behandling« af alle blandt de ældre katolske institutioner.⁴⁵ Og bedst af klostrene klarede Sorø sig. Både Henrik Tornekbrands og hans efterfølgere som abbeder opretholdt frem til o. 1565 en særstatus som tilsynsførende med ordenens øvrige klostre, ligesom klosterkonventet endnu frem til dette tidspunkt havde et vist selvstyre, naturligvis dog undergivet en ultimativ troskabsforpligtelse over for kongen.⁴⁶ Ganske vist

blev de to sidste abbeder, Morten Pedersen (1565-72) og Iver Bertelsen (1572-80) begge direkte udnævnt af Frederik II inden klostrets sekularisering i 1580, men hverken disse administrative ændringer eller de nye bestemmelser 1551 om at ansætte læsemestre i udvalgte sjællandske herreklostre til uddannelse af nye lutherske præster rokkede ved Sorøklostrets etablerede status som videnscenter. Tværtimod intensiveredes den antikvariske virksomhed under de nævnte abbeder og deres nærmeste efterfølgere, idet man dog nu endegyldigt var frigjort for tidligere tiders liturgiske erindringsforpligtelser over for de hedengangne stiftere.

En pionérstatus inden for den tidlige antikvariske litteratur indtager Morten Pedersens trykte værk, der omtales i indledningen, *Biscop Absalons og Her Esbern Snaris' Herrekomst og Adelige Stamme* (fig. 6). Publikationen var ganske ligesom *Sorøtaalen* kompileret fra flere ældre kilder, ligesom indholdets enkelte dele var sammenskrevet på forskellige tidspunkter (før 1572, 1582 og 1589). Værket rummer i alt fire dele. Førsteparten udgøres af en detaljeret redegørelse for Absalon og Esbern Snares levned og Hvideslægtes genealogi, bl.a. byggende på tavlens data og det slægtsregister om Skjalm Hvides æt, Iver Bertelsen nedskrev under sit fangenskab i klostret (1567-70).⁴⁷ Herefter følger en beskrivelse af klostrets fundatser, oprindelse og senere historie, illustreret med udsnit af skjoldefrisen, ligesom Pedersen i bogens indledning heller ikke forsømmer at fremhæve, hvordan han selv til belysning af, hvordan klostret »er forøgt og siden fuldkommen«, yderligere havde ladet male et, nu tabt, billede heraf i Klosterkirken (jf. fig. 10). Også dette skal kort omtales nedenfor. Tredje del, som her skal særligt fremhæves, omfatter en optegnelse over »Epitaphia eller Graffscriffter« i klostret på

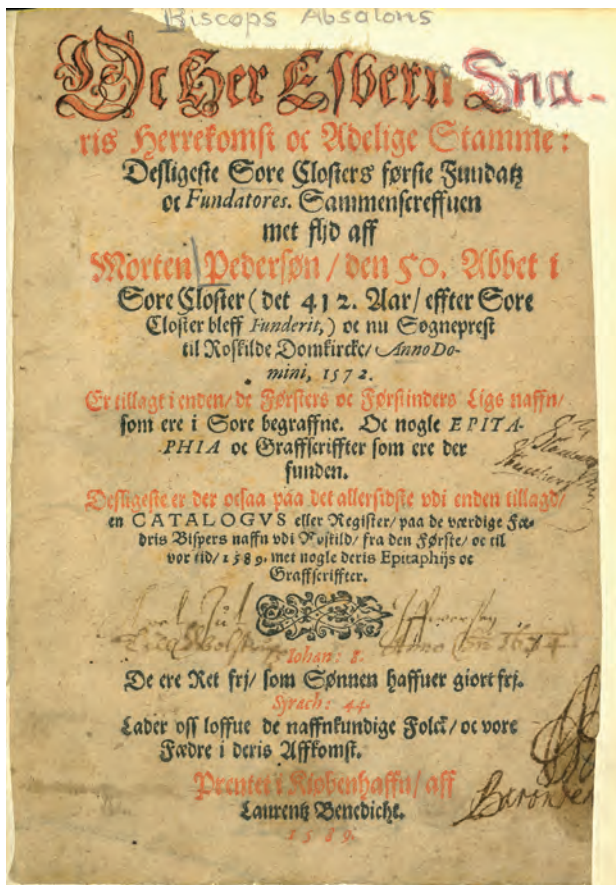

Fig. 6. Titelblad til Morten Pedersen, Biscop Absalons og Her Esbern Sna-ris' Herrekomsf og Adelige Stamme (1579), her gengivet efter Nationalmuseets eksemplar.

latinske vers i koret, kirken og i klostrets bøger, mens sidste del bringer en fortegnelse over Roskildebisperne, aktualiseret af, at Pedersen siden 1572 havde været sognepræst ved Roskilde Domkirke.

Allerede i indledningen, der rummer en dedikation til gejstligheden ved Roskilde og Lunds domkir-

ker, fastslås værkets hensigt. Pedersens skrift, som for resten ikke helt tilfældigt var afsluttet på den mindelige 388-årsdag (21. marts 1589) for Absalons død, var med tilsvarende velberådet hu affattet på dansk i stedet for latin. Hensigten var at tjene, ikke blot denne kreds til nytte og oplysning om »mit allerkeriste Fæderne Land«,⁴⁸ men også andre velbyrdige og fromme folk, der ikke mestrede det gængse lærdomssprog. Dermed fulgte Pedersen bevidst i sporet af et andet højaktuelt værk, der netop 14 år tidligere var publiceret på dansk, Anders Sørensen Vedels oversættelse af Saxo's *Gesta Danorum*, *Den Danske Krønike* (1575). Men også på anden vis var han helt på bølgelængde med sin fem år yngre historikerkollega. Vedel havde netop selv i sit lille programskrift, affattet både på latin og dansk, *De scribendi historia Danica Commentarius* (*Om Den Danske Krønike at bescriffue*) (1578/1581) fremhævet vigtigheden af at studere, ikke blot skriftlige kilder, men også de materielle, som kilder til historieskrivningen. Som han noterede i skriftets femte del (»Atskillige historier oc antiquiteter ville læses«) findes der: »meget vdi gamle breffue, udj graffscriffter, vdi klosterbøger«. ⁴⁹ Som forberedelse til sin ambitiøse Danmarkshistorie foretog Vedel selv, bl.a. i årene mellem 1588 og 1590, forskellige kongeligt understøttede undersøgelsesrejser, dels for at opspore dokumenter i klostre, domkirker, rådhus og herregårde, dels for at studere »gamle Graffscriffte«, der kunne belyse den danske adels aner og frænder. ⁵⁰ Også Morten Pedersen var ganske på det rene med nødvendigheden af at inddrage antikviteter af forskellig art som kilder – eller som det er præciseret i opremsningen af kildegrundlaget bag det nævnte skrift: »Saa vitt som mand kand udi Sore Closter aff Bøger, Breffue, Privilegier, Scrifft, Malning, Antiquiteter forfare oc udlede...«. ⁵¹

Pedersens udvalg af epitafier eller gravskrifter refererer dels til konkrete indskrifter, indgraveret i metal, hugget i sten eller træ eller malet på væggen, dels til litterære tekster, afskrevet efter ældre bøger, hvilke alle under ét uanset mediet i datidens sprogbrug betegnedes epitafier.⁵² Afskrevet fra en bog var f.eks. – som udtrykkeligt anført – gravskriftet for Absalons farbror, Sune Skjalmsen (†1140) og hans hustru Cecilie, begge (gen)begravet midt i koret.⁵³ Den metrisk affattede tekst var angiveligt forfattet af Saxo, ganske svarende til de førnævnte for Absalon, men kunne muligvis alligevel efter indholdet dømme (»Busta tegunt Cineres...« (gravene gemmer asken...)) referere til en ældre konkret indskrift, tidligere placeret ved parrets sidste hvilested midt i højkoret. Indiskutabelt materielle gravskrifter er til gengæld indskrifterne på eller ved Klosterkirkens tre kongegrave for henholdsvis Christoffer II, Valdemar Atterdag og Oluf. Den fragmentarisk bevarede tekst på Christoffers tumba af forgyldt kobber har sandsynligvis været placeret som en randskrift på monumentet, mens indskrifterne for de to sidstnævnte til dels har været udført som kalkmalede indskrifter, hhv. på den sydvestlige korsskæringspille (for Valdemar Atterdag, fig. 7) og på korets nordvæg (for Oluf, fig. 8). Ganske svarende til omtalen af Saxo's og Lage Urnes ophavsret til de ældre gravskrifter er også disse to nytilkomne produkter signerede med forfatterinitialer, nemlig for Christen Macchabæus Alpinas (1541-98) og Iver Bertelsen (†1583), hhv. læsemester, senere forstander for Akademiet og klostrets abbed efter Morten Pedersen.⁵⁴ Samtidig føjede Morten Pedersen yderligere en håndfuld nye indskrifter til, afskrevet efter udvalgte gravsten eller vægtavler for et par af sine forgængere eller samtidige kolleger, Henrik Tornek-rands, Oluf Lauridsen Karsemose (†1565), Ejler Hansen (†1567) og Knud Petersen (†1569). Også forfatterinitialerne anføres omhyggeligt, hhv. for en vis »E. S.«, »I. F. D.«, samt for de to sidstes vedkommende igen Christen Macchabæus (jf. fig. 9). Som rosinen i pølseenden præsenteredes endelig et middelalderligt eksempel – en nu forsvunden gravstensindskrift for pilgrimsfareren Jonas (†o. 1300).⁵⁵

Fig. 7. Kalkmalet gravskrift for Valdemar Atterdag, signeret af Christen Macchabæus. Sorø Klosterkirke. Foto: Pernille Klemp 2011.

rende til de førnævnte for Absalon, men kunne muligvis alligevel efter indholdet dømme (»Busta tegunt Cineres...« (gravene gemmer asken...)) referere til en ældre konkret indskrift, tidligere placeret ved parrets sidste hvilested midt i højkoret. Indiskutabelt materielle gravskrifter er til gengæld indskrifterne på eller ved Klosterkirkens tre kongegrave for henholdsvis Christoffer II, Valdemar Atterdag og Oluf. Den fragmentarisk bevarede tekst på Christoffers tumba af forgyldt kobber har sandsynligvis været placeret som en randskrift på monumentet, mens indskrifterne for de to sidstnævnte til dels har været udført som kalkmalede indskrifter, hhv. på den sydvestlige korsskæringspille (for Valdemar Atterdag, fig. 7) og på korets nordvæg (for Oluf, fig. 8). Ganske svarende til omtalen af Saxo's og Lage Urnes ophavsret til de ældre gravskrifter er også disse to nytilkomne produkter signerede med forfatterinitialer, nemlig for Christen Macchabæus Alpinas (1541-98) og Iver Bertelsen (†1583), hhv. læsemester, senere forstander for Akademiet og klostrets abbed efter Morten Pedersen.⁵⁴ Samtidig føjede Morten Pedersen yderligere en håndfuld nye indskrifter til, afskrevet efter udvalgte gravsten eller vægtavler for et par af sine forgængere eller samtidige kolleger, Henrik Tornek-rands, Oluf Lauridsen Karsemose (†1565), Ejler Hansen (†1567) og Knud Petersen (†1569). Også forfatterinitialerne anføres omhyggeligt, hhv. for en vis »E. S.«, »I. F. D.«, samt for de to sidstes vedkommende igen Christen Macchabæus (jf. fig. 9). Som rosinen i pølseenden præsenteredes endelig et middelalderligt eksempel – en nu forsvunden gravstensindskrift for pilgrimsfareren Jonas (†o. 1300).⁵⁵

Man kan kun beklage, at Morten Pedersen var så uhyre selektiv i sin opremsning af indskrifter, eftersom værket på en præsentérbakke har oplyst eftertiden om vigtige monumenter, hvoraf en række siden

er forsvundet. Derfor er det heller ikke ganske rime-
ligt, når Holger Fr. Rørdam – og før ham – historike-
ren Otto Sperling (1634-1715) generelt nedvurderer
værket, »der rigtignok fra et historisk-kritisk Stade la-
der meget tilbage at ønske«, som førstnævnte fastslår
i sin oversigt over historieskrivningen i Danmark før
Anders Sørensen Vedel.⁵⁶ Måske har denne negative

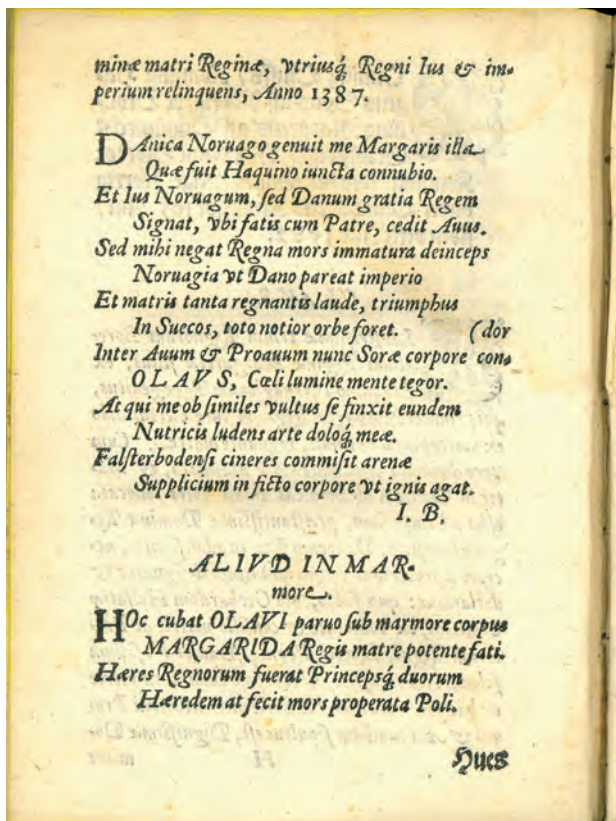

Fig. 8. Forsvunden gravskrift for Oluf, signeret af Iver Bertelsen og formentlig malet på højkorsets nordvæg ud for kongens grav. Her gengivet efter Morten Pedersen (1589).

dom også påvirket senere registranter over Sorø Klo-
sterkirkes monumenter, vigtigst J. B. Løfflers *Gravmo-
numenterne i Sorø Kirke* (1888) og redegørelsen i *Dan-
marks Kirker* (1936). Det er således tankevækkende, at
en række af de nævnte gravskrifter slet ikke er med-
taget af disse standardværker. Det gælder for de versi-
ficerede indskrifter for kong Oluf og Knud Petersen
– på samme måde som for de førnævnte for Absalon,
hvoraf i det mindste to som nævnt konkret var an-
ført på *Sorøtavlen*.⁵⁷ En mulig forklaring kunne måske
være en usikkerhed omkring den fysiske status af de
pågældende tekster. Men en lakmusprøve på denne
sag turde imidlertid være, at de uden videre er blevet
afskrevet af senere gravmæleturister eller antikvarer,
heriblandt den preussiske adelsmand, Erich Lassota
von Steblau, der besøgte Klosterkirken i 1593.⁵⁸

Til Morten Pedersens bedrifter skal endelig frem-
hæves det fascinerende maleri (fig. 10) med et pro-
spekt af Sorøklostret og en række af institutionens
vigtigste støtter, hhv. Absalon og Esbern Snare, vist
både som voksne i embedsdragt eller rustning og til-
syneladende som børn, samt en af grundlæggerne af
det ældre kloster, Ebbe Skjalmsen (†1151, sekunde-
ret af Roskildebispen Asser (†1158). Maleriet, som
1756 blev aftegnet af Søren Abildgaard »efter et ga-
melt beskadiget malerie, mahlet med liim Farwer paa
Bredder, hvilke afdeeler en Krog i Sorø Kirke til et
Repositorium«, er siden ligesom *Sorøtavlen* gået tabt,
men blev stolt fremhævet af Pedersen som udført på
Frederik II's befaling under »den fremfaren Suenske
Feide (dvs. Syvårskrigen 1563-70) i nogle Aar: effter
ieg haffde der været Theologiæ Lector oc Pastor til
met tilforn i tre samfelde Aar«, dvs. i 1565.⁵⁹ Gan-
ske som det gjaldt for de øvrige data i *Bischof Absalons
Stamme* er værket komponeret som en collage eller
citatmosaik af flere kilder, for portrætternes vedkom-

Fig. 9. Forsvunden gravskrift for læsesemester Knud Petersen (+1569), signeret af Christen Macchabæus. Her gengivet efter Morten Pedersen (1589).

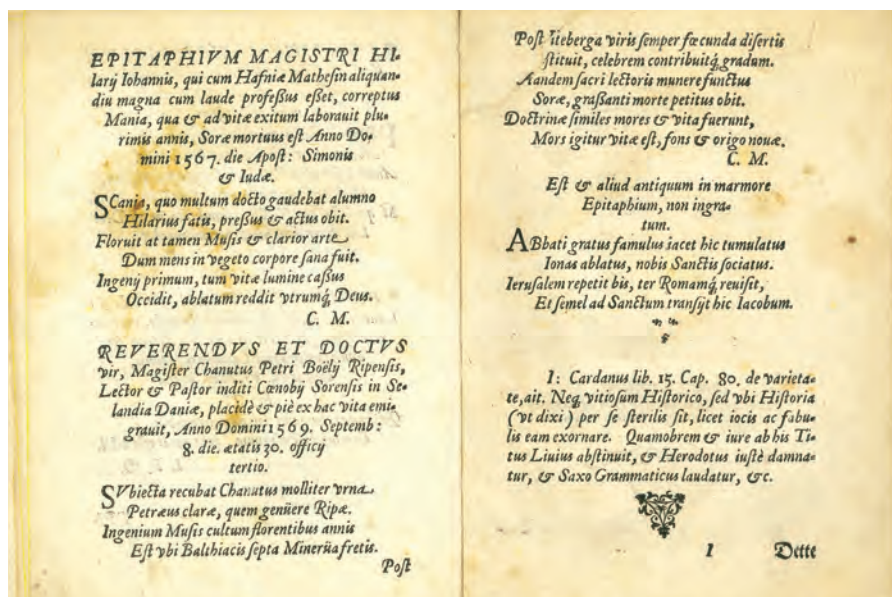

Fig. 10. Prospekt af Sorø Kloster og dets vigtigste velgørere. Tegning af Søren Abildgaard 1756 efter nu forsvundet maleri i Klosterkirken. Nationalmuseet.

mende vel af illustrationer, hentet i 'gamle klosterbøger' eller aftegnet fra malede eller udskårne billedfremstillinger i Klosterkirken, idet de tilhørende indskrifter ligesom på skjoldefrisen er malet med renessancemajuskler.

5. Epilog

De målrettede bestræbelser op gennem 1500-tallet for at cementere Sorøklostrets status og identitet gennem såvel litterære som materielle ytringer har naturligvis ikke stået isoleret i 1500-tallet. Erindringskulturen havde tilsvarende gode vilkår både før og efter Reformationen, bl.a. ved de tidligere klostre i Ringsted, Løgum og Antvorskov eller ved domkapitlerne i Roskilde, Odense og Ribe. Også her lod man – strategisk bevidst – udføre retrospektive gravminder, ligesom man *sørgede for bevaringen af ældre monumenter*.⁶⁰ Derigennem fastholdt man med nye argumenter de traditionsstiftende myter om de respektive institutioners ælde og betydning, konkretiseret ved begravelserne for fordums værdighedspersoner.

Betraget i et historiografisk perspektiv repræsenterer både Gravkataloget og *Biscop Absalons ... Stamme* dog endnu kun en første begyndelse – men ikke desto mindre et væsentligt skridt – i retning mod en mere systematisk indsamlingsvirksomhed, hvor billeder, gravskrifter, mønter, segl og andre former for fortidslevn eller antikviteter instrumentaliseredes som råmateriale for den historiske forskning, ganske på linje med udelukkende tekstbaserede kilder. Alligevel var der stadig et stykke vej fra den kreative anakronisme eller selektive registrering, til dels bestemt af andre dagsordner, til en kritisk-videnskabelig praksis, hvor antikvaren ud fra sit omfattende eksempelmateriale som en art filolog kategoriserede, sammenlignede og evaluerede sine objekter.⁶¹

Navnlig skal Morten Pedersens indskriftværk fremhæves i en videre kontekst. Selvom denne del kun udgør et enkelt afsnit i hans *compositum mixtum* af forskelligartede fremstillinger, er det formentlig første gang i en hjemlig sammenhæng, at et større udvalg af indskrifter blev gjort tilgængelig på tryk – om end det skete på et tidspunkt, da denne genre for længst havde etableret sig rundt om i Europa.⁶² Knap 40 år senere var *Biscop Absalons ... Stamme* som trykt epigrafisk værk for længst overhalet af andre og mere forskningstunge arbejder af bl.a. Nathan Chytræus (1594), Laurentius Asserous (1621) og Niels Heldvad (1624), ligesom flere dedikerede indskriftsamlere blandt både lægfolk og lærde havde gjort ham rangen stridig. Dog forblev deres materialsamlinger som oftest utrykte, ligesom den nøgterne registrering i lighed med Vedels tiltag sjældent hos disse var et mål i sig selv, men tjente andre overordnede hensyn.⁶³

Når en samlet redegørelse for 1500-tallets antikvariske forskning skal udarbejdes – og det fortjener den⁶⁴ – bør der således ristes en særlig minderune over Sorøklostrets lærde stab og ikke mindst over Morten Pedersen. Selvom han dog personligt i sit indskriftværk havde taget et fromt forbehold for glemslen med en henvisning til Salme 112, 7-8:

»Den Retfærdige huskes for evigt. Han frygter ikke for onde tidender«. ⁶⁵

Noter

1. »*Dignum seu potius debitum est, ut, quorum inclita merita ac preclara facinora immortalitate digna extiterunt, ipsorum memoria perpetuam habeat in terris commendationem*«, jf. *Catalogus illustrium Soræ Sepulorum* (Sorø Kirkes Gravkatalog), SRD IV 1776 s. 539, her med dansk oversættelse ved Ranvig 1986 II s. 43.
2. Wieland 1712 s. 21-38; SRD IV 1776 s. 539-545; Ranvig 1986 II s. 43-47.

3. For betegnelsen 'retrospektive grave eller gravminder', jf. Wood 2008 s. 118-127 (»Retrospective tombs«).
4. Nora 1984-92. For en oversigt over integreringen af begrebet i den hjemlige historieforskning, jf. Olden-Jørgensen 2011 s. 11-16.
5. Hill 1992 s. 206-277.
6. Om Sorø Klosterkirke og dens monumenter, jf. generelt *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 17-108. En oversigt over klosterkirkens status som kongelig gravkirke fra tidlig middelalder til nutiden er Kryger 2014; senest er gravminderne for Christoffer II, Valdemar Atterdag og Olaf beskrevet i Bøggild Johannsen 2014 (A, B, C). Om dronning Margretes planer for sit eget sidste hvilested, jf. også Bøggild Johannsen 2007.
7. Om miljøet i Sorø som særligt »inspirerende for historieskrivningen«, bl.a. Nanna Damsholt 1992 s. 33; endvidere Norvin 1924 s. 548-563; McGuire 1982 s. 251-257; Ranvig 1986 I s. 87ff; Hermann 2007 s. 389-411, specielt s. 393-395 om distinktionen mellem traditionsbevaring og den fremadskuende erindringskonstruktion.
8. Rader 2003. Jf. også Rader 2007 s. 7-21.
9. Nørlund 1924 s. 95, 114.
10. Bøggild Johannsen 2008 s. 356-367. For den systematiske monumentrenovering under Frederik II, se også Bøggild Johannsen 2013.
11. Jf. f.eks. Stiesdal 1970 s. 3-8.
12. Pedersen 1589 s. H2 recto; Wieland 1712 s. A3 recto og verso. Wieland havde 1708 beskrevet selve tavlen, som han dog karakteriserede som ikke særlig gammel (»operis non admoldum vetusti«) i modsætning til de påklæbede pergamentark, der åbenbart var delvis klistrede ind over hinanden. 1757 lod Jacob Langebek tavlen afskrive på ny, idet han kritisk sammenholdt teksterne med to ældre udgaver af samme, hhv. ved Cornelius Hamsfort og Arne Magnussen, jf. SRD 1776 s. 532. Om overførelsen til Sorø Akademis bibliotek, hvilket var sket før 1811, jf. Molbech 1811 s. 268, og hovedbygningens brand 1813, jf. Norvin 1931 s. 265-72.
13. *Danmarks Kirker: Sorø* 1936 s. 162ff. Løffler 1891 s. 46ff.
14. Wieland 1712, s. 50-51 gengiver dog kun det ene af disse, mens Langebek i SRD 1776 s. 571 (nr. 7 og 8) nævner begge og omtaler udtrykkeligt, at begge var afskrevet fra Sorøtavlen.
15. Ranvig 1986 II s. 47; SRD 1776 s. 545.
16. SRD 1776 s. 542. Om dronningens begravelse og liturgiske erindring, jf. senest Bøggild Johannsen 2011 s. 45-57.
17. *Rimkrøniken* s. 86v-87r.
18. »tumulo ... cupreo«, »sepulchro ... de Allabastro« og »lapide«, jf. SRD 1776 s. 542; Ranvig 1986 II s. 45.
19. Sorø Klosters nekrologium er ikke overleveret; derimod kendes klostrets gavebog, sammenfattet o. 1440, jf. SRD 1776 s. 464-531; Ranvig 1986 II s. 77-164; Hill 1992 s. 213-220.
20. SRD 1776 s. 545; Ranvig 1986 II s. 47.
21. *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 53-57; Prange 1989 s. 98-101. Jf. også Hill 1992 s. 221-223; Grønder-Hansen 2010 kat. 116 (Søren Abildgaards aftegning fra 1756).
22. For denne betegnelse, jf. *Deutsche Inschriften* 1999 s. 30. Jf. også Bøggild Johannsen 2008 s. 366.
23. Jf. Hermann 2007.
24. Se dette begreb udfoldet i Wood 2008.
25. Wood 2008 s. 141.
26. Om sidstnævnte, jf. *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 64; Grønder-Hansen 2010 s. 287.
27. *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 90; Bøggild Johannsen 2014 (C).
28. SRD 1776 s. 540; Ranvig 1986 II s. 43.
29. Om stenen, jf. *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 90ff; Bøggild Johannsen 2008 s. 363-364.
30. Jensen 1951-53 I s. 111f. med referencer til Chytræus' *Daniades*.
31. Bøggild Johannsen 2013b.
32. *Danmarks Kirker: Århus Amt* s. 657ff.
33. SRD 1776 s. 541, 544, 546; Ranvig 1986 II 23, 44, 47, 49.
34. Om rammernes retorik, jf. også Bøggild Johannsen 2011 s. 61-63.
35. SRD 1776 s. 570f.; *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 79, 84.
36. SRD 1776 s. 571.
37. *Scriptores minores* II s. 57; Om gravversene, jf. også Bøggild Johannsen 2008 s. 362ff. Det er bemærkelsesværdigt, at ingen af disse er anført i *Danmarks Kirker: Sorø Amt*, vel ud fra en rigoristisk opfattelse af, at de – trods deres fysiske status som tekster, nedfældet på pergament eller malet på træ eller kalkpuds, primært var at opfatte som litterære mindesmærker.
38. Samtidige paralleller til dette nylatinske produkt er de forsvundne mindevers for Jens Andersen Beldenak (†1537) i Odense Domkirke, jf. *Danmarks Kirker: Odense Amt* s. 791-797; Skafte Jensen 2008 s. 149-167.
39. SRD 1776 s. 571-72
40. Pedersen 1589 s. H2v og H3r.
41. Mackeprang 1921 s. 147-166.
42. Gundestrup 1991 II s. 318 ff. spec. s. 328, 319, 325.

43. *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 79 f.; Gundestrup 1991 II s. 318.
44. Om grundlæggerens (fundator) næsten helgenlignende status i forbindelse med det liturgiske og materielle *memoria*, jf. Sauer 1993 specielt s. 184-194.
45. Nørlund 1924 s. 116.
46. *Danske Kirkelove* 1883-89 I s. 20f.; *Kancelliets Brevbøger* 1. juli 1556; Nørlund 1924 s. 116-131.
47. Rørdam 1864-66 (Iver Bertelsen) s. 550f. Jf. samme 1864-66 (Morten Pedersen) s. 485.
48. Pedersen 1589 s. 02r.
49. Vedel 1581 s. 151, her citeret efter Albecks udgave 1959.
50. Jf. Vedels ansøgning, forelagt Jørgen Rosenkrantz efter Frederik II's død (1. jan. 1588), i Wegener 1851 s. 155.
51. Pedersen 1589 s. A1 r.
52. Om den hybride definition af epitafiegenren, forstået både som et litterært og et materielt produkt, jf. Zajic 2004 s. 83-87, 172-180; Bøggild Johannsen 2008 s. 357 note 38.
53. Pedersen 1589 s. H2 r; SRD 1776 s. 541. Om Skjalm Hvides efterslægt, jf. senest Kræmmer 2009-11 (2012).
54. Bøggild Johannsen 2014 (A, B, C).
55. Pedersen 1589 s. H 4r – II r.
56. Rørdam 1867 s. 136 (også med Sperlings citat).
57. Indskriften for Valdemar Atterdag er omtalt hos Løffler 1888 s. 33 og *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 57; de endnu bevarede gravstenen for Henrik Tornekrannds og Oluf Lauridsen Karsemose er nævnt smst, hhv. s. 9-10 og 92, mens de forsvundne gravstenen for Jonas og Ejler Hansen omtales s. 74 og 97. I øvrigt har man ikke konsekvent anført de vigtige forfatterinitialer (mht. indskrifterne for Tornekrannds og Karsemose).
58. For Olafs vedkommende, jf. bl.a. Lassota von Steblau 1593 (udg. 1866) s. 157f.; Chytræus 1594 s. 586 f.; Heldvad 1624 s. 43-44; for Knud Petersens vedkommende, jf. Chytræus 1594 s. 587f.; Asserous 1621 s. 92v-93r.
59. Grønder-Hansen 2010 s. 288. Jf. også *Danmarks Kirker: Sorø Amt* s. 40, 47; Pedersen 1589 s. 0 3 v.
60. Jf. Bøggild Johannsen 2008; Bøggild Johannsen 2013a. Omtrent samtidig med Morten Pedersen præsenterede Villum Rasmussen Horsens 1574 et overblik med enkelte gravskrifter over begravede i Ringsted, Sorø og Antvorskov, nemlig »Konger, Dronninger, Hertuger, Ridder, Riddersker, Riddersmendsmendt, Fruer, Jomfruer, Bisper och Abbeder«, dediceret til abbeden ved klostret i Ringsted, Bent Gregersen, jf. Rasmussen Horsens 1574; Rørdam 1867 s. 134-135.
61. Jf. Jensen 2003 s. 111 ff. for de senere historikere i 1700-tallet (her netop betegnet 'filologiske antikvarer') og deres mere kritisk-metodiske tilgang til deres materiale.
62. Zajic 2008 s. 165-192.
63. Jf. for en oversigt over tidlige epigrafiske og antikvariske værker, Bøggild Johannsen 2008 s. 350-351. Den tidlige udforskning af runerne, 'Nordens hieroglyffer', indtager naturligvis i den sammenhæng en helt særlig plads, jf. samme, s. 354f. med referencer Jf. også Hagland 2006 s. 141-157; Nielsen 2007 s. 39-53.
64. En nyere (1992) oversigt over historiens historie nævner slet ikke Morten Pedersen, ligesom omtalen af de antikvariske studier først indledes ved årene omkring 1600, jf. Torben Damsholt 1992 s. 61-70.
65. Pedersen 1589 s. A1r.

Litteratur

Asserous, Laurentius: *Inscriptionum Seelandicarum Daniae antigrapha*, København 1621.

Bøggild Johannsen, Birgitte: Køn, magt og minde. Om den rituelle og monumentale iscenesættelse af senmiddelalderens dronningebegravelse, *Konge, kirke og samfund: De to øvrighedsmagter i dansk senmiddelalder*, Agnes Arnórsdóttir, Per Ingeman & Bjørn Poulsen (red.), Aarhus 2007, s. 177-218.

Bøggild Johannsen, Birgitte: Epigraphik in dänischen Inventar Danmarks Kirker: Paradigmen, Potentiale und Perspektiven. Mit einem Exkurs über das frühe neulateinische Epitaph in Dänemark, *Traditionen, Zäsuren, Umbrüche. Inschriften des späten Mittelalters unter der frühen Neuzeit im historischen Kontext*, Christine Magin, Ulrich Schindel & Christine Wulf (ed.), Wiesbaden 2008, s. 349-367.

Bøggild Johannsen, Birgitte: *Cum tota posteritas digne ut meruit simul honorare nequeat.* Staging the Queens Memoria in Early Fifteenth Century Denmark, *Living Memoria. Studies in Medieval and Early Modern Memorial Culture in Honour of Truus van Bueren*, Rolf de Weijert et al. (ed.), Hilversum 2011, s. 45-57.

Bøggild Johannsen, Birgitte: The Danish Perspective, *Reframing the Danish Renaissance. Problems and Prospects in a European Perspective*, Michael Andersen, Birgitte Bøggild Johannsen & Hugo Johannsen (red.), København 2011, s. 51-70.

Bøggild Johannsen, Birgitte: Back to the Future: Renovating Royal Funeral Monuments during the Reign of Frederick II, King of Denmark (1559-1588), *Monuments and Monumentality in Medieval*

- and *Early Modern Europe*, Michael Penman (red.), Stirling 2013, s. 254-267 (2013a).
- Bøggild Johannsen, Birgitte: Between Act, Image and Memory: Ritual Re-Enactments in 18th Century Denmark, *Art and Ritual*, Krista Kodres & Anu Mänd (ed.), Tallinn 2013, s. 204-224 (2013b).
- Bøggild Johannsen, Birgitte: Christoffer II og Eufemia, *Danske Kongegrave*, bd. II, Karin Kryger (red.), København 2014, s. 31-47. (2014A)
- Bøggild Johannsen, Birgitte: Valdemar Atterdag og Helvig, *Danske Kongegrave*, bd. II, Karin Kryger (red.), København 2014, s. 53-83. (2014B)
- Bøggild Johannsen, Birgitte: Oluf, *Danske Kongegrave*, bd. II, Karin Kryger (red.), København 2014, s. 85-97. (2014C)
- Chytræus, Nathan: *Variorum in Europa itinerum deliciae*, Herborn 1594.
- Damsholt, Nanna: Tiden indtil 1560, *Danmarks historie*, bd. 10, Søren Mørch et al. (red.), København 1992, s. 11-51.
- Damsholt, Torben: Den nationale magtstat 1560-1760, *Danmarks historie*, bd. 10, Søren Mørch et al. (red.), København 1992, s. 53-104.
- Danmarks Kirker*, København 1933-.
- Danske Kirkelove*, I-III, Holger Fr. Rørdam (udg.), København 1883-89.
- Deutsche Inschriften. Terminologie zur Schriftbeschreibung*, Die Inschriftkommissionen der Akademie der Wissenschaften in Berlin o.a. (ed.), Wiesbaden 1999.
- Grinder-Hansen, Poul: *Søren Abildgaard (1718-1791). Fortiden på tegnebrættet*, København 2010.
- Gundestrup, Bente: *Det kongelige danske Kunstkammer 1737*, I-III, København 1991-95.
- Hagland, Jan Ragnar: Runic writing and Latin literacy at the end of the Middle Ages: A case study, *Runes and their Secrets. Studies in Runology*, Marie Stoklund et al. (ed.), København 2006, s. 141-157.
- Heldvad, Niels: *Silva Chronologica Circuli Baltici oder Historischer Wald und Umbezirk dess Baltischen Meers (...)*, Hamburg 1624.
- Hermann, Pernille: Politiske og æstetiske aspekter i Rimkrøniken, *Historisk Tidsskrift*, bd. 107:2, 2007, s. 389-411.
- Hill, Thomas: *Könige, Fürsten und Klöster. Studien zu den dänischen Klostergründungen des 12. Jahrhunderts*, Kieler Werkstücke, Reihe A 4, Frankfurt am Main 1992.
- Jensen, Bernard Eric: *Historie – livsverden og fag*, København 2003.
- Jensen, Chr. Axel: *Danske adelige gravsten fra sengotikken og renæssancens tid*, I-II, København 1951-53.
- Jensen, Minna Skafte: Jens Andersen Beldenak og den nye latin, *Renæssancen i svøb. Dansk renæssance i europæisk belysning 1450-1550*, Lars Bisgård et al. (red.), Odense 2008, s. 149-167.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), København 1885-2005.
- Kryger, Karin: Sorø Klosterkirke. Fra stormandsbegravelse til kongelig gravkirke, *Danske Kongegrave*, bd. II, Karin Kryger (red.), København 2014, s. 9-29.
- Kræmmer, Michael: Efterslægtstavle for Skjalm Hvide, *Danmarks Adels Aarbog XCIX 2009-11* (2012), s. 525-646.
- Lassota von Steblau, Erich: *Tagebuch*, Reinhold Schottin (Hrsg.), Halle 1866.
- Lindley, Phillip: *Tomb Destruction and Scholarship. Medieval Monuments in Early Modern England*, Shaun Tyas 2007.
- Løffler, J. B.: *Gravmonumenterne I Sorø Kirke*, København 1888.
- Løffler, J. B.: *Gravmonumenterne I Ringsted Kirke*, København 1891.
- McGuire, Brian: *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes, Roles, and Functions in Medieval Society*, Cistercian Studies Series 35), Kalamazoo 1982.
- Mackeprang, M. : Kunstkamrets Absaloniske sager. Et stykke Museumshistorie, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1921, s. 147-166.
- Molbech, Christian: *Ungdomsvandringer i mit Fødeland*, Købehavn 1811.
- Nielsen, Marita Akhøj: Renæssancens runestrid, *Tænkesedler. 20 fortællinger af fædrelandets litteraturhistorie. Festskrift til Flemming Lundgreen-Nielsen*, Henrik Blicher, Merete K. Jørgensen & Marita Akhøj Nielsen (red.), Købehavn 2007, s. 39-53.
- Nora, Pierre (ed.): *Les lieux de mémoire* I-III, Paris 1984-92.
- Norvin, William: Undervisning og Studieliv, *Sorø. Klostet. Skolen. Akademiet gennem Tiderne*, bd. I, København 1924, s. 548-632.
- Norvin, William: Akademiet i det 18. Aarhundrede, *Sorø. Klostet. Skolen. Akademiet gennem Tiderne*, bd. II, Købehavn 1931, s. 87-272.
- Nørlund, Poul: Klostret og dets Gods, *Sorø. Klostet. Skolen. Akademiet gennem Tiderne*, bd. I, Købehavn 1924, s. 53-131.
- Olden-Jørgensen, Sebastian: *Stormen på København 1659. Et københavnsk og nationalt erindringssted gennem 350 år*, København 2011.
- Prange, Knud: Hvidernes våbenfrise, *Danske Kalkmalerier. Tidlig gotik 1275-1375*, Ulla Hastrup (red.), København 1989, s. 97-101.
- Rader, Olaf B.: *Grab und Erinnerung. Politischer Totenkult von Alexander dem Grossen bis Lenin*, München 2003.
- Rader, Olaf B.: Legitimationsgenerator Grab: Zur politischen Instrumentalisierung von Begräbnisanlagen, *Grab, Kult, Memoria. Studien zur gesellschaftlichen Funktion von Erinnerung*, Carolin Behrmann, Arne Karsten, Philipp Zitzlsperger (ed.), Köln/Weimar/Wien 2007, s. 7-21.

- Ranvig, Svend (udg.): *Sorøkrøniken* I-II, København 1986.
- Rasmussen Horsens, Villum (Wilhelmus Erasmides Horsnetianus): *En bog om alle Konger, Dronninger (...), som ligge begravne i Ringsted, Sorøe og Antvorskov, uddragne af Latinen 1574 (...)*, utrykt manuskript, Det Kongelige bibliotek, Thott 1409, 4°.
- Rimkrøniken*: Gottfred af Ghemen (udg.), Købehavn 1495.
- Rørdam, Holger Fr.: M. Morten Pedersens historiske Kalenderop-tegnelser, *Kirkehistoriske Samlinger* II, 3, 1864-66, s. 483-505
- Rørdam, Holger Fr.: M. Iver Bertelsens Levnet, *Kirkehistoriske Sam-linger* II, 3, 1864-66, s. 534-567.
- Rørdam, Holger Fr.: *Historieskrivningen og Historieskrivere i Danmark og Norge siden Reformationen*, bd. I, København 1867.
- Sauer, Christine: *Fundatio und Memoria. Stifter und Klostergründer im Bild 1100 bis 1350*, Göttingen 1993.
- Scriptores minores historiae danicae medii aevi* I-II, M. Cl. Gertz (udg.), København 1918-20.
- Sorø. Klosteret. Skolen. Akademiet gennem Tiderne* I-II, København 1924-1931.
- Scriptores Rerum Danicarum medii aevi* I-IX, Jacob Langebek et al. (udg.), København 1772-1878. (Forkortes SRD)
- Stiesdal, Hans: Ligger neden for sin broders grav, *Skalk* 1970:6, s. 3-8.
- Vedel, Anders Sørensen: Om Den Danske Krønike at bescriffue, *Humanister i Jylland*, Gustav Albeck (udg.), København 1959, s. 130-152.
- Wegener, C. F.: *Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel, Kongelig Historiograph i Frederik II's og Christian IV's Dage*, København 1851.
- Wieland, Joachim: *Tabula Cisterciensium Sorana (...) omnia ex mem-branis nunc Primum edita (...)*, København 1712.
- Wood, Christopher S.: *Forgery, Replica, Fiction. Temporalities of Ger-man Renaissance Art*, Chicago/London 2008.
- Zajic, Andreas: »Zu ewiger Gedächtnis aufgericht«. *Grabdenkmäler als Quelle für Memoria und Repräsentation von Adel und Bürgertum im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit. Das Beispiel Niederöster-reichs*, Wien 2004.
- Zajic, Andreas: Inventionen und Intentionen eines gelehrten Genres: Gedruckte Inschriftensammlungen des 16. und frühen 17. Jahrhunderts. Mit exemplarischen Glossen zur Praxis (epi-graphischer) Gelegenheitsdichtung des Adels in der frühen Neuzeit, *Traditionen, Zäsuren, Umbrüche. Inschriften des späten Mittelalters under der frühen Neuzeit im historischen Kontext*, Christine Magin, Ulrich Schindel & Christine Wulf (ed.), Wiesbaden 2008, s. 165-192.